

VPLIV VKLJUČEVANJA V EVROPSKO UNIJO NA GOSPODARJENJE V SLOVENSКИH PODJETJIH

O vključevanju v evropsko unijo

Evropska unija je pred vrati. Podpisali smo pridružitveni sporazum in že polmadi letošnjega leta se bo tudi formalno začel postopek pogajanj za pristop v polnopravno članstvo. Problemov, ki so povezani z vključevanjem v Unijo, je veliko. Gre za drugačno širitev Unije od dosedanjih. Vstopilo naj bi večje število držav, ki so po pravilu vse ekonomsko, vsaj če to merimo z običajno uporabljenim sintetičnim kazalcem bruto domačega proizvoda na prebivalca, manj razvite od najmanj razvite članice Unije. Proces, pa tudi postopek priključevanja, se bo zato moral razlikovati od denimo slednjega, ko je Unija v svojo sredo sprejela tri razvita tržna gospodarstva - Avstijo, Švedsko in Finsko. Sposobnost preživeti na ekonomskem področju bo seveda za države prihajajočega vala ključnega pomena. Tega se, vsaj pričakovati je tako, zavedajo tudi članice Unije. Ko država postane polnopravna članica, potem so njeni enkonomske problemi skupni problemi Unije. Razumljivo je torej, da bo kljub dejstvu, da je končna odločitev vendarle politične narave, raven razvitosti gospodarstva in njena sposobnost, da se vključi v enotni trg in (kasneje) v monetarno unijo, ključnega pomena. Stabilnost gospodarstva, sposobnost ustreznega prestrukturiranja, pripravljenost in sposobnost ekonomske politike, da to uresniči, bo torej v središču priključitvenih kriterijev, dolgotrajnih pogajanj in tekočega spremljanja uresničevanja dogovorjenih sprememb. Zato je prav vprašanje razvoja gospodarstva in pričakovanih posledic nujnih sprememb, osrednje priključitveno vprašanje. Vse, predvsem pa nas, ki se priključujemo novemu skupnemu gospodarskemu prostoru in bomo v njem tudi živeli, pa seveda najbolj zanima odgovor na vprašanje, če nas čakajo boljši ali slabši časi.

O stroških in koristih vključevanja v Evropsko unijo

Razlogi za vključitev v Unijo so politični, varnostni, kulturni in ekonomski. Pričakuje se, da naj bi razširitev Unije utrdila mir in varnost v Evropi, obogatila zakladnico evropske kulturne raznovrstnosti ter povečala obseg skupnega trga. V pričujočem prispevku se bomo osredotočili le na slednje, to je ekonomske razloge in posledice vključevanja v Unijo. Kljub temu, da ekonomski razlogi morda za samo odločitev celo niso najpomembnejši, pa jim je nedvomno potrebno posvetiti pozornost, saj bodo nedvomno pomembno vplivali na blagostanje države in njenih prebivalcev.

* Dr. Janez Potočnik, vodja Urada RS za makroekonomske analize in razvoj.

Strategija gospodarskega razvoja Slovenije (Potočnik J., Senjur M., Štiblar F. 1995) predvideva, da bo gospodarski razvoj dosežen z uveljavitvijo tržnega gospodarstva, zasnovanega na privatni lastnini. Kot izhodiščni cilj opredeljuje usposobitev slovenskega gospodarstva za uspešno soočenje z izzivi, ki nas čakajo. Slovenija si je v strategiji svojega gospodarskega razvoja zadala štiri ključne razvojne cilje:

- *hitrejšo gospodarsko rast z razvojnim dohitevanjem razvitih evropskih držav,*
- *večjo konkurenčnost slovenskega gospodarstva,*
- *vključevanje v evropske integracije in*
- *trajno obstojnost gospodarskega razvoja z okoljskega, socialnega in nacionalno-kulturnega vidika.*

Dokument, ki je bil pripravljen na temelju prispevkov dobršnega dela slovenske makroekonomske stroke, je sprejela tudi vlada, z njim pa se je seznanil in ga podprl tudi slovenski parlament. Slovenija se je tako odločila postati razvito tržno gospodarstvo zahodno-evropskega tipa. Približevanje Evropski uniji je torej le tista pot, s katero bo omenjeni razvojni cilj najlažje dosegla, vključitev vanjo pa potrditev uspešno opravljenih nalog. To potrjujejo tudi strokovne analize, ki so bile narejene ob pripravi Zunanje ekonomske strategije Slovenije (Bobek V., Potočnik J., Ravbar V., Rojec M., Stanovnik P., Štiblar F. 1996), ki so primerjale možne alternativne poti razvoja Slovenije. Razumevanje tega je ključno. Velika večina nalog, reform in potrebnega prestrukturiranja gospodarstva je torej predvsem posledica potrebe po doseganju tako opredeljenega cilja in ne neposredno vključevanja v EU. Med njimi npr. prestrukturiranje v podjetniškem sektorju, davčna reforma, reforma socialnega sistema, kjer je osrednji del tisti, ki se nanaša na pokojninski sistem, reforma finančnega sektorja, liberalizacija cen, liberalizacija, regulacija ter delna privatizacija na področju javnih gospodarskih služb itd. Lahko bi rekli, kar vse ključne reforme in njihove posledice so nujne predvsem zato, ker želimo postati razvito tržno gospodarstvo. Seveda je tako tudi s stroški, ki so povezani z njimi. Povezovanje (nadaljevanja) ključnih reform z vključevanjem v EU torej ni najbolj na mestu. Dejstvo je sicer, da je omenjene procese potrebno zaradi pridružitvenih težej pospešiti, sama njihova izvedba pa nikoli ni bila neposredno povezana z željo ali zahtevo Unije, ampak je bila predvsem posledica naših odločitev. Članstvo v Uniji je tako le neke vrste priznanje, da je bil proces uspešno izveden. Ali je pospešitev nekaterih ključnih reform, ki so po splošni, tako domači kot tudi mednarodni oceni v zadnji letih nekoliko zastale, dobra, je seveda stvar presoje. Boleči, a nujni procesi naletijo vedno na hujše odpore, tako pri tistih, ki so v njih resnično prizadeti, kot tudi pri tistih, ki z njimi izgubljajo svoje dobljene privilegije. In slednji so seveda v svoji vlogi pomembnejši. Izhodišče, da je ključna naloga prehod slovenskega gospodarstva v razvito tržno obliko zahodno-evropskega tipa, je bilo osnovno vodilo tudi pri pripravljanju (pred)pristopne strategije naše države k EU. Ko torej govorimo o stroških, deloma pa tudi o koristih vključevanja v EU, je torej potrebno najprej razjasniti, da večina desedanjih, pa tudi bodočih težavnih in bolečih procesov, ni neposredno povezanih s samim procesom vključevanja v EU.

Poleg problemov, povezanih s prehodom v razvito tržno gospodarstvo (zahodno-evropskega tipa), se naše gospodarstvo sooča tudi s problemi, ki so lastni evropskim gospodarstvom nasploh. Slednja v večji meri kot ameriška in vzhodno-azijska gospodarstva temeljijo na poudarjeni socialno-tržni komponenti, ki je sicer verjetno dolgoročno razvojno gledano edina zdržna, prijazna in humana, a slabi konkurenčnost celotnega evropskega prostora. Zaradi visoke cene delovne sile so prizadete številne delovno intenzivne dejavnosti. Posledica je naraščajoča ali vsaj zaskrbljujoče visoka nezaposlenost. Tudi obstoječe tehnološke tendence povečevanju zaposlovanja niso najbolj naklonjene. Slovensko gospodarstvo ni imuno na omenjene probleme, saj je precejšen del tradicionalnih dejavnosti industrije delovno intenziven. Če temu dodamo še potrebo po prestrukturiranju v bolj tržno naravnana podjetja nasploh in po nadomeščanju izgubljenih notranjih trgov bivše skupne države, je razlogov za zaskrbljenost dovolj. Tudi ta problematika ni neposredno povezana z vključevanjem v EU, kljub temu pa pomebno vpliva na gospodarske dosežke in z njimi povezane probleme.

Stroškov, o koristih bi veljalo nekoliko natančneje razmisliti, ki so neposredno povezani z vključevanjem v Unijo, torej ni lahko identificirati, pa tudi prav veliki niso, v kolikor jih primerjamo z vsemi stroški prehoda v konkurenčno obliko gospodarstva. Povsem jasno določljivi so le v primerih, ko gre za naloge, ki so povezane s samim vključevanjem. Vsaj začasno, verjetno pa tudi dolgoročneje, bo povečano administriranje zahtevalo večjo državno upravo, prilagajanje standardov, zakonodaje ipd.

O pričakovanih ekonomskih posledicah

Ekonomske posledice vključevanja v Unijo je mogoče sistemizirati na več načinov. Najobičajnejše so delitve na kvalitativno predvidljive in kvantitativno izmerljive posledice, na kratkoročne in dolgoročne posledice priključitve, doslej vsebinsko najbogatejša in najcelovitejša pa je delitev, ki je bila uporabljena pri pripravi ekonomskega in socialnega dela pristopne strategije Slovenije k EU (Strmšnik I. 1997). V omenjenem dokumentu so pričakovani učinki integracije razdeljeni na zunanjetrgovinske posledice integracije, na učinke na blagostanje in gospodarsko rast, na sektorske makroekonomske učinke ter na proračunske učinke. Prikaz bi bilo morda smiselno prilagoditi tako, da bi iz analiziranih učinkov dodatno oblikovali dve vsebinsko smiselni skupini. Tako bi v prvo skupino lahko uvrstili vse vsebinsko ožje in problemsko specifične učinke vključevanja (zunanjetrgovinske, proračunske, ter ostale učinke, ki vplivajo na blagostanje - učinek ponudbe, odpravo carinskih formalnosti, liberalizacijo trga javnih naročil, liberalizacijo finančnih storitev in kapitalskih tokov), v drugo pa tiste, ki posledice vključevanja iz različnih zornih kotov poskušajo analizirati čimbolj celovito (skupne učinke na gospodarsko rast, sektorske, regionalne ipd.). Posamezni od naštetih pogledov na pričakovane učinke se seveda deloma med seboj prekrivajo, kar pa je razumljivo. Upoštevajoč različne poudarke analize, je na isto vprašanje učinkov vključevanja pač mogoče odgovoriti z različnih vidikov.

Skupni imenovalec vseh *analiz, ki temeljijo na teoretičnih, torej kvalitativno opredeljenih predvidevanjih*, je zaključek, da bodo posledice vključitve v Evropsko unijo za slovensko gospodarstvo ugodne. V eni od prvih takih analiz je prof. Mencinger (Mencinger J. 1995) razdelil pračakovane učinke na tiste, ki jih lahko pričakujejo nove članice (vzhodnoevropske države) in druge, ki naj bi jih občutile obstoječe članice (zahodnoevropske države). Vzhodnoevropske države po njegovem mnenju lahko pričakujejo ugodne učinke predvsem kot posledico liberalizacije trgovine, integracije v večji ekonomski prostor, svobodnega pretoka kapitala ter boljše koordinacije ekonomskih politik. Pričakuje tudi, da bi bili strukturni problemi integracije za Slovenijo relativno majhni. Nič pretirano dobrega pa naj se ne bi obetalo obstoječim članicam. Pridobile bodo relativno majhne trge (razen Poljske), pričakujejo lahko večje migracijske pritiske in potrebo po močnem povečanju obstoječega proračuna Unije. Za te države, tako zaključuje, zato ni pomembnejših ekonomskih razlogov, ki bi vzpodbujali razširitev Unije.

Eno najcelovitejših in najbolj preglednih kvalitativnih analiz je bila narejena ob pripravi Strategije ekonomskih odnosov s tujino (Svetličič M. 1996). Prof. Svetličič je v njej opozoril na nekatere ključne vidike, ki jih, ko analiziramo posledice vključevanja, ne smemo zanemariti. Opozoril je na razliko med posledicami za ekonomske subjekte, ki na eni strani nastopajo v vlogi proizvajalcev, na drugi pa kot potrošniki. Posledice procesa vključevanja bodo (so) za potrošnike kaj hitro ugodne. Večja konkurenca na domačem trgu pomeni možnost večje izbire in boljšega zadovoljevanja njihovih potreb. Večja konkurenca pa seveda pomeni tudi trše pogoje za proizvajalce in s tem soočenje z bolečimi procesi prestrukturiranja. Opozoril je tudi, da dejstvo, da bo gospodarstvo kot celota pridobilo, še ne pomeni da bodo z integracijo pridobila prav vsa podjetja in da možnih učinkov integracije ni mogoče analizirati brez upoštevanja konkretne ekonomske politike. Predstavil je tudi rezultate analize narejene s pomočjo Porterjevega diamanta konkurenčnih prednosti, ki pričajo, da je prav na vseh njegovih brušenih površinah (proizvodni faktorji, pogoji povpraševanja, industrijske povezave ter strateško planiranje in konkurenca) mogoče za slovensko gospodarstvo pričakovati ugodne učinke.

Doslej narejene *kvantitativne analize* posledic približevanja (tudi vključitve) Slovenije v Unijo so redke, kar je razumljivo. Razlogov je več. Izdelave modelov, s pomočjo katerih je posledice mogoče najboljše oceniti, so zahtevno in zamudno delo. Takih, ki bi temeljili izračune na parametrih ocenjenih iz dolgoletnih povprečij, zaradi mladosti slovenske države še nimamo prev veliko. Nekaj izračunov je bilo tako narejenih le z modelom splošnega ravnotežja, temelječim na matriki družbenih računov (Potočnik, J. 1997, Majcen B. in Potočnik J. 1996, Potočnik J. 1996) in Hazaldine - Docknerjevem GE modelom (Damijan J. P. in Caf D. 1995). O rezultatih prvega podrobje pri prikazu analize sektorskih posledic vključevanja, na tem mestu pa le na kratko o izračunih, dobljenih s slednjim. Avtorja ugotavljata, da je v odvisnosti od stopnje konkurence ob uvedbi nove carinske tarife (ta je že v veljavi) pričakovati pozitivni učinek, ki naj bi se kazal v rasti bruto domačega proizvoda med 0.3% in 2.3%, ugodne naj bi bile tudi posledice uveljavitve asociacijskega sporazuma (med 2.4% in 2.7%) in posledice

vkjučitve (med 0,3% in 3,7%). Skupni učinki, za katere avtorja menita, da so spodnja meja možnih učinkov na raven blaginje države, naj bi se tako, v odvisnosti od stopnje konkurence, gibali med 3,0% in 8,7%. Zadnje kvantitativne ocene se nanašajo na proračunske posledice (Strmšnik I. 1997) in tudi o teh več v nadaljevanju.

Tudi druga delitev, ki smo jo uvodoma omenili med možnimi pristopi k analizi, to je delitev na *kratkorodne in dolgoročne* posledice vključitve, je opisana v že omenjeni analizi prof. Svetličiča. Tako naj bi se statični, to je predvsem kratkorodni učinki, uresničevali skozi povečanje količine in razpršenosti mednarodne menjave. Za Slovenijo je značilno, da je sedanja raven uvoznih dajatev že dokaj nizka, ugodne pa so tudi podedovane obstoječe izvozne kvote. Večjih pozitivnih učinkov iz tega naslova tako ni mogoče pričakovati. Zato pa je pričakovati ugodnejše dinamične učinke, ki pa so dolgoročnejši. Ti se uresničujejo predvsem skozi izboljšanje konkurenčnosti gospodarstva, povečevanje notranjega trga in trgov nasploh, skozi ekonomije obsega in povečanje investicijskega akceleratorja (tako navznoter kot tudi navzven usmerjenih investicij).

Najcelovitejši pregled dosedanjega dela je predstavljen v že omenjenem prispevku v ekonomskem in socialnem delu pristopne strategije Slovenije. Pripravo strategije je usklajeval Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Posledice so analizirane in prikazane po posameznih vsebinskih sklopih. V nadaljevanju so, kot je bilo že pojasnjeno, v nekoliko modificirani obliki sistemizirane in povzete ključne ugotovitve.

Ekonomsko globalizacijo in regionalno integracijo, ki sta v jedru *zunanje-trgovinskih posledic vključitve*, zaznamuje stalno zniževanje trgovinskih ovir. Pričakuje se, da bo to razvitejšim državam prineslo še večje blagostanje, državam, ki jim sledijo, pa preko neoviranega pretoka tehnologije, kapitala in znanja dvig ravni produktivnosti, gospodarske aktivnosti ter razvitosti. Za majhne ekonomije, kot je slovenska, je pomen mednarodne trgovine še toliko večji. Slovenija je podpisala Asociacijski sporazum z EU, Sporazum o prosti trgovini z EFTA in CEFTA ter vrsto dvostranskih sporazumov o prosti trgovini. Sprazuma z EU in EFTA sta asimetrična. Takoj ukinjata njihove carinske tarife na večino industrijskega blaga uvoženega iz Slovenije, pri Sloveniji pa predvidevata postopno zmanjševanje dajatev do leta 2001. Slovenija že danes veliko izvažava prav v države EU. Večina geografskega prestrukturiranja po izgubi bivših jugoslovanskih trgov je bilo tako že opravljenega. Večjih učinkov, ki bi izhajali iz klasične teorije carinske unije in preusmerjanja izvoznih tokov zato ni mogoče pričakovati.

Efektivna carinska zaščita, ki je najpogostejše uporabljeno merilo zaščite domačih proizvajalcev, ni odvisna le od nominalne zaščite, ampak tudi od tehničnih koeficientov v reprodukcijski porabi in ravni carinskih dajatev za inpute. Njeno znižanje je bilo za slovenska podjetja večinoma že opravljenega v bivši Jugoslaviji in v prvih mesecih neodvisnosti. Tako je leta 1986 znašala še 53,0%, leta 1993 pa le še 7,03%. Proizvajalci so se z glavnim šokom zunanjetrgovinske liberalizacije in s preusmeritvijo iz domačega na mednarodne trge tako že soočili. Nadaljna liberalizacija predvideva znižanje zaščite na stopnjo 5,85 do leta 2001. V povprečju proizvajalcev zaostrovanje konkurenčnosti, ki izhaja iz nadaljne liberalizacije, ne bo več

močnejše prizadelo. Ob tem pa je potrebno poudariti, da se je v letih liberalizacije pri podjetjih dramatično zožil tudi njihov manevrski prostor. Uspešnost njihovega poslovanja je v pogojih mednarodnega prepaha odvisna že od manjših stroškovnih premikov, tako da tudi učinkov nadaljnega zniževanja učinkovne carinske zaščite ne gre podcenjevati.

Slovensko gospodarstvo lahko pričakuje, da bodo z vključitvijo v EU odpadle sedanje necarinske trgovinske ovire za naš izvoz v Unijo. Danes namreč več kot polovico slovenskega izvoza spada v skupino t.i. občutljivih proizvodov, ki so izvzeti iz liberalizacije po asociacijskem sporazumu (Gross D., Vandille G. 1995). Poleg tega asociacijski sporazum daje EU široko diskrecijsko pravico za uporabo anti-dumpinskih ukrepov. Vsebuje tudi zelo striktno določilo glede vsebnosti blaga iz tretjih držav v izvozu Slovenije v EU, kar močno destimulira razvoj poslov. Ohranjanje teh omejitev je s strani EU razumljivo le v povezavi s problematiko pričakovane širitve, saj delež t.i. občutljivih proizvodov v uvozu iz Slovenije ne presega sorodnih deležev južneje ležečih članic EU.

Analize dosedanjih širitve Unije kažejo, da je bil učinek ustvarjanja trgovine (trade creation), razen za trgovino s kmetijskimi proizvodi, mnogo pomembnejši od učinka odvratanja trgovine (trade diversion). Tako je regionalna integracija v EU, razen izjem (npr. Grčije), praviloma vodila v povečanje obsega trgovine in s tem ustvarjala pogoje za večjo gospodarsko rast.

Tudi *proračunski učinki* pomembno vplivajo na gospodarstva članic Unije. Unija je namreč zasnovana kot socialno uravnotežena skupnost držav, ki kmetijske proizvajalce varuje pred včasih pretiranimi neželjenimi tržnimi pritiski in podpira razvojno zaostale regije. Tako je bil neto proračunski priliv leta 1995 največji v Grčiji (merjeno v % BDP 4.4%), nato v Portugalski (3.2% BDP) in v Španiji (1.6% BDP). Za Slovenijo so bili proračunski učinki prvič resneje analizirani šele pred kratkim (Strmšnik I. 1997). Pričakovani neto učinek vključitve Slovenije v EU bo zanesljivo pozitiven. Slovenija je manj razvita od sedanjih članic Unije in bo v obdobju t.i. Nove finančne peraspektive 2000-2006, ki jo je v okviru Agende 2000 objavila Evropska komisija, še v celoti izpolnjevala zahtevane pogoje za koriščenje pomoči strukturnih in kohezivnega sklada EU. V omenjenem dokumentu je komisija določila, da naj bi bil tudi v bodoče proračun merjen v % BDP nespremenjen (1.27% BDP držav EU), opredelila pa je tudi zgornji možni limit za koriščenje pomoči iz proračuna Unije v višini 4% BDP posamezne države članice. Določilo naj bi veljalo tako za sedanje kot tudi za bodoče članice Unije. Neto priliv finančnih sredstev gre pričakovati tudi iz naslova uveljavitve skupne kmetijske politike. Spremembe, ki jih predvideva Agenda 2000 resda predvidevajo zmanjšanje sredstev za ta namen (prihranek v višini okoli 3.6 milijarde ECU letno), vendar naj bi bila bodoča skupna kmetijska politika Sloveniji bolj naklonjena od obstoječe rešitve. Obstoječa kmetijska politika temelji na subvencioniranju cen, v bodoče pa naj bi se uresničevala s subvencioniranjem dohodkov kmetov. V praksi to pomeni, da naj ne bi več subvencionirali tistih kmetij, ki se lahko same preživljajo, to pa so praviloma večje kmetije. Ker je ključni problem slovenskega kmetijstva prav razdrobljenost posesti, je taka rešitev za Slovenijo ugodna. Slovenija naj bi po oceni iz proračuna Unije prejela od 1 do 1.3 milijarde ECU (cene 1997), kar

je okoli 4% ocenjenega BDP v tem letu. Prispevek Slovenije v proračun Unije na osnovi davka na dodano vrednost in bruto domačega proizvoda naj bi bil enak deležu slovenskega BDP v skupnem BDP Unije, to je okoli 0.3%. Na tej osnovi izračunani prispevek Slovenije v letu 2005 znaša okoli 330 milijonov ECU (cene 1997), oziroma okoli 1% ocenjenega BDP Slovenije v tem letu. Temu je potrebno dodati še izgubo t.i. tradicionalnih lastnih virov EU (carine in kmetijske uvozne dajatve za uvoz iz tretjih držav izven EU) v ocenjeni višini okoli 100 milijonov ECU ali 0.3% BDP. Neto proračunski učinek bi bil za slovensko gospodarstvo torej pozitiven. Projeciran v leto 2005 se giblje med 570 in 870 milijoni ECU, kar približno ustreza ravni okoli dveh odstotkov BDP Slovenije.

Med različnimi drugimi učinki, ki vplivajo na blagostanje, so v pristopni strategiji naštetih in analizirani učinek ponudbe, učinek odprave carinskih formalnosti, učinek liberalizacije trga javnih naročil ter učinek liberalizacije finančnih storitev in kapitalskih tokov.

Bistvo učinka ponudbe je v povečani konkurenci, ki naj bi izločila neučinkovita podjetja in vodila k prestrukturiranju gospodarstva (kreativna destrukcija). Gre predvsem za izboljšanje tehnične učinkovitosti in optimalnejšo uporabo proizvodnih faktorjev. V evropski predelovalni industriji je to vodilo do koncentracije gospodarskih dejavnosti. Najpomembnejši je bil porast v tehnološko intenzivnih industrijah, v industrijah povezanih z javnimi naročili (npr. telekomunikacije), prehranbenih sektorjih in industriji električnih aparatov. Izhajajoč iz rezultatov Eurostatove ankete med EU podjetji (European Commission 1996), so iz tega naslova največ pridobila velika podjetja. Izkušnje uvedbe evropskega notranjega trga kažejo, da je bila večina koristi od poglobljene integracije pogojena z vlaganji podjetij in države v marketing, raziskovalne in razvojne aktivnosti ter razvoj novih proizvodov in proizvodnih procesov in le malo od samega povečanja obsega obstoječih podjetij in proizvodenj. Ekonomski teoretiki povečanje konkurence, kljub bolečim problemom v praksi, dosledno obravnavajo kot prednost ekonomske integracije, celo več, povečani učinkovitosti praktično vsi avtorji pripisujejo največji pomen. V Sloveniji bo tako nujno obstoječi sistem različnih navzkrižnih subvencij spremeniti v preglednega, zmanjšati raven subvencij in jih prilagoditi pravilom evropskega notranjega trga. Tako je probleme pričakovati v tistem delu gospodarstva in v tistih podjetjih, ki so z različnimi oblikami zaščitne politike varovana pred tujo konkurenco.

Odprava carinskih formalnosti zmanjšuje stroške zastojev na carinah, stroške administrativnih formalnosti in same carinske službe, obenem pa neposredno vpliva na zmanjšanje števila javnih uslužbencev. V Sloveniji bistvenega prihranka iz tega naslova ni pričakovati, saj bo naša južna meja postala po vključitvi Slovenije hkrati zunanja meja EU, kjer bo potrebno uvesti predpisano poostreno kontrolo. Na znižanje stroškov podjetij pa naj bi vplivala tudi odprava tržnih omejitev (tehnični predpisi, atesti, dokazila o poreklu blaga ipd.). Kratkoročno pa je zaradi potrebe po vzpostavitvi ustreznih služb in prilagajanja zakonodaje mogoče pričakovati tudi določeno povečanje stroškov.

Liberalizacija trga javnih naročil, kot naslednji od razlogov, vpliva na povečanje trgovine (substitucija dragih domačih s cenejšimi uvoženimi dobrinami),

znižanje cen (preko povečanja konkurence) ima pa tudi ugoden proračunski učinek.

Liberalizacija finančnih storitev in kapitalskih tokov naj bi prinesla znižanje cen finančnih storitev, tako obrestnih mer kot tudi različnih drugih finančnih storitev. Povezana je tudi z vprašanjem odnosa do neposrednih tujih investicij (FDI). Le-te pospešujejo uvajanje moderne tehnologije in povečujejo obseg R&D aktivnosti, uvajajo nove menagerske tehnike in znanja ter odpirajo nove zaposlitvene možnosti za visoko izobražene in usposobljene delavce. Povečujejo dostop do novih trgov in s tem omogočajo povečanje izvoza, pospešujejo integracijo domače proizvodnje s proizvodnjo v bolj razvitih državah, ter pospešujejo privatizacijo in prestrukturiranje celotne ekonomije. FDI so pomemben faktor rasti, še posebej v gospodarstvih, ki prehajajo v razvito tržno obliko. V Sloveniji potencial FDI še ni izkoriščen. Kljub formalni naklonjenosti, se v konkretnih primerih pogosto postopa drugače. Tujim investicijam ni bil po meri tudi sprejeti sistem privatizacije. V večini podjetij namreč prevladujejo notranji lastniki, ki tujemu kapitalu niso naklonjeni. Eden od ciljev Strategije gospodarskega razvoja je bil tudi razpršiti obstoječe, na nekaj držav koncentrirane menjalne tokove, in diverzificirati tuje investicije na večje število držav, potencialnih tujih investitorjev. Podatki kažejo, da se z zadržanim odnosom do FDI koncentracija slednjih na ključne gospodarske partnerice le še povečuje. Slovenija je namreč zanimiva predvsem za tiste (bližnje) investitorje, ki njeno gospodarstvo dobro poznajo in mu zaupajo. Navidezna skrb za zaščito domačega gospodarstva odvisnost torej še pogloblja in to predvsem odvisnost od tistih, pred katerimi se najbolj želimo zaščititi.

Skupne učinke vključevanja na gospodarsko rast so doslej različni avtorji ocenjevali predvsem z uporabo različnih makroekonomskih modelov. Z modelskim pristopom se poskuša kar najbolj celovito zajeti in analizirati možne agregatne učinke na gospodarsko rast. V Cecchinijevem poročilu je bil ob pomoči modela HERMES Ekonomske komisije in INTERLINK modela OECD ocenjen vpliv vzpostavitve enotnega trga. Rezultati kažejo, da naj bi se bruto domači proizvod v Uniji dolgoročno in kumulativno povečal med 4.3% in 6.4%. Učinke vzpostavitve notranjega trga na evropsko periferijo (Grčijo, Irsko, Španijo in Portugalsko) je ocenila skupina avtorjev (Barry s soavtorji 1996) ob pomoči ekonometričnega modela HERMIN. Pričakovano kumulativno povečanje BDP je najnižje za Španijo (1.55%), sledita Grčija (2.48%) in Portugalska (2.55%), največ pa naj bi pridobila Irska (2.64%). Podoben model, v pripravo katerega je iz Slovenije vključena tudi skupina zbrana okoli raziskovalcev iz Inštituta za ekonomska raziskovanja in Ekonomske fakultete (Kuzmin F. s soavtorji 1997), bo omogočal ocenjevanje posledic v nekaterih v analizo vključenih pridružitvenih članicah. Učinki razširitve Unije na CEFTA-5 ter Bolgarijo in Romunijo so bili izračunani z modelom splošnega ravnotežja (Baldwin R.E. s soavtorji 1997). Z razširitvijo naj bi največ pridobile vse evropske regije, največ pa CEFTA-7. Empirične študije, ki so bile narejene za Slovenijo z uporabo makroekonomskih modelov (Potočnik, J. 1997, Majcen B. in Potočnik J. 1996, Potočnik J. 1996, Damijan J. P. in Caf D. 1995), kakor tudi nekatere od dobljenih ocen, smo že omenili. Prav vsi izračuni kažejo, da bodo posledice vključitve v Unijo za gospodarsko rast ugodne in da po svoji jakosti ne

zaostajajo za tistimi, ki jih ugotavljajo modelske simulacije za druge evropske države. Koristi ne bodo niti trenutne niti enakomerno porazdeljene. Večino lahko pričakujemo šele dolgoročno, prilagoditveni pritiski pa so že prisotni, tako na sektorski kot tudi na regionalni ravni.

Sektorski učinki priključitve bodo predstavljeni nekoliko podrobneje. Izračuni so narejeni s pomočjo že omenjenega modela splošnega ravnotežja slovenskega gospodarstva (Potočnik J. 1997), ki temelji na matriki družbenih računov za leto 1995 (Lavrač Ivo s soavtorji 1997). Matrika je razčlenjena na 25 standardnih sektorjev NACE klasifikacije.

Narejene so bile štiri simulacije. Najprej so bile analizirane posledice ukinitve uvoznih dajatev za proizvode na listi A (ki hkrati predvideva tudi postopno zmanjševanje uvoznih dajatev, ki so na listi B in C), potem posledice sklenitve pridruženega članstva Slovenije z Evropsko unijo in končno posledice polnopravnega članstva v Evropski uniji. Zadnja simulacija je bila narejena v dveh različicah. Tako simulacija, ki smo jo poimenovali uveljavitev liste A, kot tudi simulaciji, ki predpostavljata podpis pridruženega in polnopravnega članstva, upoštevata tudi uveljavitev nove carinske tarife. V modelu se omenjene spremembe neposredno kažejo v prilagajanju carinskih stopenj in drugih uvoznih dajatev. Vse tri spremembe vplivajo na velikost davčnih virov (praviloma na njihovo zmanjšanje). Pri vseh simulacijah, ki bodo opisane v nadaljevanju, je bila z iterativnim postopkom prilagajana velikost javnofinančnega salda (v modelu je njegov približek varčevanje države), za katero je bilo predpostavljeno, da ostaja nespremenjena. Cilj je bil dosežen s prilagajanjem (povečevanjem) davčnih virov. Povečane so bile dajatve pri naftnih derivatih. To je ukrep, po katerem se pri vodenju ekonomske politike tudi dejansko posega.

Uveljavitev liste A (SIMULACIJA 1), ki je bila uvedena 1. 1. 1997, je prinesla ukinitve uvoznih dajatev za proizvode uvožene iz Evropske unije, ki so na listi A. Hkrati vključuje tudi postopno zmanjšanje (prvi korak je bil opravljen hkrati z ukinitvijo dajatev za proizvode, ki so na listi A) uvoznih dajatev za dobrine uvožene iz te regije, ki so na listi B in C. Simulacija, ki smo jo poimenovali uveljavitev liste A, poleg sprememb uvoznih dajatev, ki so posledica zgoraj opisanega postopnega zmanjševanja uvoznih dajatev za proizvode uvožene iz Evropske unije, vključuje tudi spremembe, ki so posledica uvedbe nove carinske tarife. Kot taka predstavlja nadgradnjo simulacije, ki se nanaša na uvedbo nove carinske tarife. Spremembe uvoznih dajatev, oziroma njihovih stopenj, se nanašajo zgolj na tiste dobrine, ki so uvožene iz Evropske unije. *Podpis pridruženega članstva (SIMULACIJA 2)* zahteva od Slovenije ukinitve vseh uvoznih dajatev, razen dajatev na kmetijske in ribiške proizvode ter hrano. Uvozne dajatve za dobrine, ki jih bomo uvažali iz ostalih držav, ki niso članice Evropske unije, lahko ostanejo nespremenjene. Za potrebe simulacije posledic podpisa pridruženega članstva so tako stopnje uvoznih dajatev za vse vrste blaga uvoženega iz Evropske unije enake nič, razen za zgoraj omenjene kmetijske, ribiške in prehranske proizvode, kjer je stopnja nespremenjena. Nespremenjene so tudi stopnje uvoznih dajatev za blago uvoženo iz ostalih držav. Ko bo Slovenija *polnopravna članica (SIMULACIJA 3 IN 4)* v Evropski uniji, uvoznih dajatev na proizvode, ki jih bomo uvažali (dejansko

kupovali na domačem trgu), ne bo. Uvozne dajatve za dobrine, ki jih bomo uvažali iz držav, ki niso članice Evropske unije, bodo morale biti enake veljavnim dajatvam v ostalih članicah Evropske unije. Kolikšne so po posameznih sektorjih te dajatve, zaenkrat še ni mogoče ugotoviti natančno. Ocenjujemo, da so v povprečju nižje za okoli tretjino in taka predpostavka je bila v izračunih tudi uporabljena. V primeru polnopravnega članstva v Evropski uniji sta narejeni dve simulaciji. V prvi smo predpostavili le spremembe uvoznih dajatev na način, kot je to opisano zgoraj, v drugi pa smo predpostavili še ustrezno povečanje subvencij v kmetijstvu, ribištvu in pri prehrabnih proizvodih. Uporabili smo izračune projekta Slovensko kmetijstvo in Evropska unija, v katerem je sodelovala skupina avtorjev vključenih v ciljni raziskovalni program ZEMLJA (Cunder T. s soavtorji 1997). Izračuni predpostavljajo, da se bodo v primeru ohranjanja obstoječe skupne kmetijske politike Evropske unije (CAP) povečale subvencije v kmetijstvu (večino sredstev naj bi zagotovila Evropska unija) ter subvencije v prehrabni industriji. Povečanje transferjev iz Evropske unije smo usmerili do končnih uporabnikov s prilagoditvijo ustreznih deležnih parametrov. Dejstvo je, da se bodo z vključitvijo v Evropsko unijo subvencije v omenjenih sektorjih verjetno povečale, vendar pa se bo zanesljivo spremenila tudi obstoječa skupna kmetijska politika. Nadaljevanje le-te bi bilo po vključitvi vseh sedanjih pridruženih članic praktično nemogoče, saj bi bilo finančno breme, ki bi ga bile prisiljene nositi razvitejše članice Unije nesprejemljivo. Najbolj verjetni učinki na sektorski ravni bodo tako nekje med obema opisanimi simulacijama polnopravnega članstva.

S tem, ko so smo predpostavili, da se velikost in razmerja med ključnimi narodnogospodarskimi kategorijami bolj ali manj ne spreminjajo, smo ustvarili pogoje, v katerih je mogoča sektorska analiza, ki nam kaže izključno posledice sprememb posamezne faze vključevanja v Evropsko unijo na sektorskem nivoju. To torej niso dejanski učinki posledic vključevanja na ravni posameznih sektorjev, ki bodo zaradi splošno pričakovanih pozitivnih učinkov ugodnejši, ampak analiza, ki naj bi odgovorila na vprašanje, kateri proizvodni sektorji bodo zaradi procesa vključevanja v Evropsko unijo relativno (v primerjavi z ostalimi sektorji) pridobili in kateri izgubili. Za nekatere bo pot, kot posledica prilagajanja evropskemu prostoru lažja, za druge težja.

Tabela 1: Vpliv uvedbe :

novih carinskih tarif in začetka izvajanja asociacijskega sporazuma z EU - lista A (SIM 1),
 nove carinske tarife in polne uveljavitve asociacijskega sporazuma z EU (SIM 2),
 nove carinske tarife in polnopravnega članstva v EU - brez upoštevanja CAP (SIM 3) in
 nove carinske tarife in polnopravnega članstva v EU - ob upoštevanju CAP (SIM 4)
 na spremembo bruto domačega proizvoda v posameznih sektorjih slovenskega

IME SEKTORJA	SEK.	Izhodiščna vrednost BDP (fak. cene)	BDP realna stopnja rasti SIM1	BDP realna stopnja rasti SIM2	BDP realna stopnja rasti SIM3	BDP realna stopnja rasti SIM4
Kmetijstvo in gozdarstvo	A	95812	-0 907	-3 468	-6 881	1 161
Ribištvo	B	368	0 064	-3 310	-3 787	13 341
Proizv. energetskih surovin	CA	19351	-1 166	-1 598	0 446	0 441
Proizvodnja rud in kamnin	CB	5271	-1 829	-4 148	-5 243	-6 018
Proizv. hrane, pijače in tobaka	DA	82113	-0 509	-1 784	-3 038	0 930
Proizv. tekstilnih izdelkov	DB	65350	-2 470	-13 013	-13 579	-12 794
Proizv. usnjenih izdelkov	DC	9043	-0 564	-4 554	-4 867	-4 928
Predelava lesa in proizvod. lesnih izd.	DD	17085	-4 020	-13 583	-13 955	-9 859
Proizv. lesovine, papirja, založ., tisk.	DE	31192	-0 843	-5 679	-5 560	-5 963
Proizv. koksa in naftnih derivatov	DF	640	9 909	10 225	24 733	29 507
Proizv. kemičnih izdelkov	DG	59393	-0 964	-1 084	0 912	-0 610
Proizv. izdel. iz gume in plastike	DH	25915	0 046	1 423	2 524	1509
Proizv. drugih nekov. in mineral. izdelkov	DI	19959	-2 281	-4 316	-7 028	-8 264
Proizv. kovin in kovinskih izd.	DJ	69329	-0 233	-4 764	-5 088	-6 499
Proizv. strojev in naprav	DK	34157	5 604	-11 648	-11 994	-12 841
Proizv. elektr. in optične opreme	DL	48303	1.456	-2 983	-1 342	-3 128
Proizvodnja vozil	DM	27179	10 795	108 017	119 913	102 907
Druška predelovalna industrija	DN	33282	-1 989	-7 275	-8 032	-8 061
Električna energija, plin in voda	E	47975	-0 351	-2 325	-2 603	-3 137
Gradbeništvo	F	93131	0 963	4 029	3 715	3 873
Trgovina, pop. mot. vozil in pot. izd.	G	190857	0 858	7 902	8 741	7 452
Hoteli in restavracije, gostinstvo	H	69191	-0 306	-0 774	0,384	1 036
Promet, skladiščenje in zveze	I	164780	-0 673	-1 951	-2 710	-3 170
Ostale tržne storitve	J+K+MS	381709	0 197	0 170	0 160	-0 278
Netržne storitve	NMS	300111	-0 450	-4 473	-4 725	-4 515
SKUPAJ		1891496	0 000	0 000	0 000	0 000

Rezultati modela kažejo, da bi (bodo) negativne posledice nadaljnega odpiranja domačega trga doletele predvsem energetske sektorje in rudarstvo, predelavo lesa in proizvodnjo lesnih izdelkov, proizvodnjo koksa, naftnih derivatov ter kemičnih izdelkov, proizvodnjo izdelkov iz gume in plastike ter proizvodnjo drugih nekovinskih in mineralnih izdelkov. Problematični bi bili (če ne upoštevamo učinkov skupne kmetijske politike unije) tudi sektorji kmetijstva in gozdarstva, prehrabena industrija, druga predelovalna industrija ter netržne storitve.

Najugodnejši bi bili učinki v dejavnostih ribištva (ki je sicer zanemarljivo majhna), proizvodnji vozil, proizvodnji električne in optične opreme, proizvodnji strojev in naprav ter gradbeništva. Ugodni bi bili tudi učinki v proizvodnji tekstilnih in usnjenih izdelkov, trgovini, proizvodnji kovin in kovinskih izdelkov ter pri ostalih tržnih storitvah.

Rezultate, ki so prikazani v tabeli, je potrebno tolmačiti previdno. Za obdobje prehoda je namreč značilno intenzivno prestrukturiranje, ki vpliva na hitre spremembe odnosov med različnimi ekonomskimi subjekti, kar problemizira uporabo sicer običajne predpostavke nespremenjenih izhodiščnih parametrov. Previdnost pri tolmačenju zahtevajo tudi metodološki razlogi, povezani s samim modelskim pristopom - čas je v modelu prisoten le implicitno, količina dela in kapitala je konstantna (BDP celotnega gospodarstva se torej ne spreminja), plačilnobilančni saldo se ne spreminja, nekatere ocene parametrov so zaradi zahtevnosti in zamudnosti postopka določene ekspertno, omejena je izbira možnih funkcijskih povezav.

Zanimiva je predvsem primerjava rezultatov posledic polnopravnega članstva v primeru, ko upoštevamo izključno posledice sprememb uvoznih dajatev in rezultatov, ki poleg omenjenih sprememb, upoštevajo tudi uveljavitev obstoječe skupne kmetijske politike unije. Po pričakovanju se v obeh ključnih prehrabnih sektorjih (kmetijstvu in gozdarstvu ter proizvodnji hrane, pijače in tobaka) negativni učinki spremenijo v pozitivne. Zaradi posrednih vplivov se, sicer v manjši meri kot v obeh omenjenih sektorjih, spremenijo tudi učinki v vseh ostalih dejavnostih.

Med posameznimi sektorskimi analizami je bilo doslej najboljše delo opravljeno v že omenjeni analizi posledic vključevanja na kmetijsko dejavnost (Cunder T. s soavtorji 1997). Analiza je dokaj podrobna. Prikazuje posledice vključevanja za agregatno raven panoge in za ključne kmetijske pridelke, pa tudi vplive na razvoj podeželja oziroma regionalno raven. Obsežno analizo zaključuje predlog predpristopne kmetijske politike s prispevkom k pogajalskim izhodiščem.

Še o možnih zaključkih

Procesu globalizacije, ki bo zaznamoval konec tega in začetek prihodnjega tisočletja, ni mogoče uteči. Svet postaja majhen. Kot za šalo se je mogoče po novem avtocestem telekomunikacijskem omrežju sprehajati po vseh njegovih kontinentih. Z neverjetno lahkoto je mogoče vstopiti v zakladnice človeškega znanja in postati del ali vsaj spremljevalec, s svetlobno hitrostjo potujočega neverjetnega tehnološkega napredka in razvoja. Možnosti za dohitevanje razvitejših držav se v opisanih pogojih izboljšujejo. Ekonomija postaja vse bolj neizprosna. Težnja po integracijskih procesih, po izkoriščanju vseh možnih in potencialnih konkurenčnih prednosti, se zaostrojuje. Utrjevanje in povečevanje Evropske unije je tako na globalni ravni odgovor uspešni ameriški ekonomiji, asketskemu vzhodnoazijskemu prostoru in prihajajočim novim, zaenkrat še zaostalim, a potencialno per-

spektivnim večjim gospodarstvom. Slovenija v omenjenih procesih ne more in ne sme ostati na obrobju.

Iz prikazanega pregleda različnih analiz, ki jih zahteva od nas razbistritev vprašanja o pričakovanih posledicah vključevanja Slovenije v Evropsko unijo, je mogoče povzeti nekaj bistvenih zaključkov. Slovenija se je odločila postati razvito tržno gospodarstvo zahodno-evropskega tipa. Približevanje Evropski uniji je torej le tista pot, s katero bo omenjeni razvojni cilj najlažje dosegla, vključitev vanjo pa potrditev uspešno opravljenih nalog. Z ekonomskega vidika Slovenija prave alternative vključitvi v Evropsko unijo nima. Raven razvitosti gospodarstva in njena sposobnost, da se vključi v enotni trg in (kasneje) monetarno unijo, bo ključnega pomena. Stabilnost gospodarstva, uspešno nadaljevanje njegovega prestrukturiranja, pripravljenost in sposobnost ekonomske politike, da to uresniči, bodo v središču pozornosti presoje ustreznosti izpolnjevanja pogojev članstva. Učinki slovenske integracije v Unijo bodo v povprečju za slovensko gospodarstvo zanesljivo ugodni. Ugodni učinki vključevanja pa bodo predvsem dolgoročne (dinamične) narave. Kratkoročno bodo pozitivni učinki relativno majhni in bodo le težko odtehtali stroške, ki bodo posledica potrebnega prilagajanja in prestrukturiranja gospodarstva. Številnih učinkov vključevanja v Evropsko unijo (seveda tudi prehoda v razvito tržno gospodarstvo) preprosto ni mogoče meriti, večina stroškov prehoda in izpolnjevanja pogojev za članstvo pa ni neposredno povezana ali odvisna od samega članstva. Dejstvo, da bo gospodarstvo kot celota pridobilo, še ne pomeni, da bodo z vključitvijo pridobile prav vse dejavnosti in podjetja. Možnost in posledice vključitve Slovenije v Evropsko unijo bodo odvisne predvsem od uspešnosti prehoda v razvito tržno gospodarstvo, torej od upešnosti ekonomske politike, uspešnosti dela vlade, parlamenta in drugih institucij države. Evropska unija je pred vrati. Odprimo jih.

LITERATURA

- Baldwin Richard E., Francois Joseph F., Portes Richard. 1997. The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe, Economic Policy, A European Forum, Blackwell Publishers, USA
- Barry Frank, Bradley Yohn, Hannan Aoife, McCartan Joanne and Sosvilla-Rivero Simon. 1996. Single Market Review, Aggregate and Regional Impacts: the Cases of Greece, Ireland, Portugal and Spain, Economic and Social Research Institute, Dublin, Ireland
- Bobek Vito, Potočnik Janez, Ravbar Vojka, Rojec Matija, Stanovnik Peter, Štiblar Franjo. 1996. Strategija ekonomskih odnosov s tujino - Od pridruženega do polnopravnega članstva v Evropski uniji, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Cunder Tomaž, Erjavec Emil, Golež Mojca, Jerič Damjan, Juvančič Luka, Majcen Boris, Markeš Marija, Potočnik Janez, Rednak Miroslav, Turk Jernej, Volk Tina in Žibrik Neva .1997. Slovensko kmetijstvo in Evropska unija, ČZD Kmečki glas, Ljubljana, Slovenija
- Damijan Jože P. in Caf Dušan. 1995. Welfare Effects of Trade Liberalisation and Integration of Slovenian Economy: A General Equilibrium Analysis, Proceedings of the East Central Roundtable Conference IV: "Dynamic Effects of Economic Integration" - RBMP'95, Bled, Slovenia

- European Commission. 1996. Economic Evaluation of the Internal Market, European Economy No.4, Brussels
- Gross Daniel, Vandille Guy. 1995. Slovenia and European Trade Structures, ACE Project Monetary Integratin and Disintegration in Europe, Institute of Economic Research, Ljubljana, Slovenia
- Kuzmin Franc, Pfajfar Lovro, Potočnik Janez, Simončič Marjan. 1997. Macroeconomics and Structural Change in Transition Economies: Common Themes in CEE and EU-Periphery Counties: Intermediate Report, Institut for Economic Research, Ljubljana, Slovenia
- Lavrač Ivo, Tavčar Branka, Zakotnik Ivanka. 1997. Matrika družbenih računov 1995, Delovni zvezki, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Majcen Boris in Potočnik Janez. 1996. Possible Effects of Slovenian Integration in the EU - CGE Approach, Analize raziskave in razvoj, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Mencinger Jože . 1995. Kako daleč je Evropa, Gospodarska gibanja - št. 259, Ekonomski institut Pravne fakultete, Ljubljana, Slovenija
- Potočnik Janez. 1996. Model splošnega ravnotežja slovenskega gospodarstva temelječ na matriki družbenih računov za leto 1993 - sektorske posledice približevanja Evropski uniji, Zbornik - Statistični dnevi '96, Statistični urad RS, Ljubljana, Slovenija
- Potočnik Janez. 1997. Rezultati izračuna sektorskih posledic približevanja Slovenije Evropski uniji, neobjavljeno gradivo, povzetek Ekonomsko ogledalo 1/1997, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Potočnik Janez, Senjur Marjan, Štiblar Franjo. 1995. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije - Približevanje Evropi: rast, konkurenčnost in integriranje, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Strmšnik Igor. 1998. Pričakovani makroekonomski učinki integracije Slovenije v Evropsko unijo, Analize raziskave in razvoj - pred izidom, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, Slovenija
- Svetličič Marjan. 1996. Slovenija in Evropska unija, Zunajekonomska strategija Slovenije - Slovenija in Evropska unija, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, Ljubljana, Slovenija